

Door de bril van een ander

*Passages uit een interview met Jan Renkema door Ludo Permentier
De Standaard, 18 maart 2003*

Als het over zakelijk schrijven gaat, is hij dé autoriteit bij onze noorderburen. Maar hij is geen strenge schoolmeester, integendeel: een buitengewoon milde man. Klagen over taal doet hij nooit. En voor hij iets afkeurt, heeft hij er eerst gefascineerd naar zitten kijken.

Waar hebt u leren schrijven?

Thuis. Als kleine jongen kreeg ik een schrift van Sinterklaas en daar schreef ik voor mijn moeder verhaaltjes in. En die zei op een dag: “Wat jammer dat je daar ‘potlood’ met een t schrijft! Want het was een mooie bladzijde.” Daar is het begonnen. Verder op de middelbare school, waar ik opstellen moest schrijven en waar ik ontdekte dat je een 7+ kreeg als je er ergens een puntkomma in gebruikte. Anders was het gewoon een 7. En ook door te lezen, en nog meer door te vertalen. Dan leer je betekenissen onderscheiden. Ik weet nog toen ik klassieke talen leerde, dat ik in de Metamorfofen van Ovidius een woord moest zoeken voor ‘vlees dat nog bewoog’. Nu, dat kun je niet zeggen, want vlees beweegt niet. Ik kwam op ‘lillend vlees’. En dáár dan de complimenten over.

Wanneer realiseerde u zich dat u kon schrijven?

Toen ik na mijn studie naar Den Haag wilde gaan, kreeg ik een aanbeveling mee van mijn hoogleraar: “Die Renkema heeft ook nog een goeie pen. Die moet u maar nemen.” Ik had wel goede cijfers gekregen voor schrijven, maar niet extreem hoog want ik was geen creatief schrijver, ik ben een ambachtelijk schrijver. Maar toen ik anderen zag werken aan een tekst zonder structuur, toen zag ik meteen wat eraan ontbrak. Tevoren wist ik niet dat ik het kon. Een neerlandicus kan natuurlijk de pen hanteren, dacht iedereen, maar later werd duidelijk dat een heleboel neerlandici dat helemaal niet kunnen. Net zoals er pedagogen bestaan die hun eigen kinderen niet kunnen opvoeden.

Gaf die kennis u een gevoel van macht?

Ja! Als je de penvoerder was, kon je een vergadering in een bepaalde richting sturen. Maar mij interesseerde het meer om een medium te zijn. Je kunt iemand portretteren met woorden, en daarbij het medium zijn voor zijn gevoelens. Dat is natuurlijk maar één aspect van schrijven, maar het is leuk om te doen. Als het goed gaat, op zeldzame momenten, dan beweegt je pen zonder dat je er veel moeite voor moet doen. En dan weet je ook meteen dat het goed is.

Wat is er nodig voor goed schrijverschap?

Vooraf innerlijke zekerheid. Veel mensen zijn bang als ze schrijven. Ze zitten ook vastgeroest in ideeën over hoe het moet. Als je vraagt waarom, dan zeggen ze dat ze het zo geleerd hebben. Veel leraren denken dat schrijven het toepassen is van een reeks regeltjes. Maar schrijven is op de bodem van je hart gaan en kijken door de bril van een ander. Schrijven is veel meer een psychologische dan een taalkundige vaardigheid.

Stel, een kind van vijf of zes jaar doet de deur open wanneer de melkboer aanbelt. Zo’n kind kan dan uitroepen: “Ik ga morgen naar oma!” Die melkboer kijkt dan vertederd. Maar als ik de deur opendoe, en enthousiast vertel dat ik morgen naar mijn moeder ga, dan zal hij de wenkbrauwen fronsen. Wij weten dat zo’n kind zich niet verplaatst in de situatie van de melkboer. Het zit in zijn eigen wereld, en zal pas op latere leeftijd leren vanuit een ander punt

naar zijn eigen wereld te kijken. In die vaardigheid bestaan gradaties. Sommige mensen kunnen zich heel goed verplaatsen in de behoeften van een ander. Waarom spreekt de ene politicus het publiek beter aan dan de andere? Niet omdat hij beter praat of betere zinnen maakt. Het heeft alles te maken met dat inlevingsvermogen.

Wie dat niet heeft, schrijft slechte teksten?

Wie dat niet heeft, vindt wellicht dat schrijven zo een bijzondere activiteit is, dat er ook een bijzondere taal bij past. Ik denk aan een boerin, die jaren geleden een briefje moest schrijven voor de school om te zeggen dat haar dochter ziek was. Ze schreef: “Mijn dochter was gisteren ongesteld”. Dat vond ze het gepaste woord voor een deftige brief, maar ze realiseerde zich niet dat ‘ongesteld’ voor een meisje iets anders is dan ziek. Ze zou die fout nooit gemaakt hebben als ze had geschreven zoals ze sprak, want al pratend zei ze natuurlijk niet ‘ongesteld’. Zo gaan mensen ook ‘derhalve’ schrijven in plaats van ‘daarom’. Ze schrijven niet zoals ze spreken, en dan maken ze vaak fouten.

Kun je leren schrijven?

In het moedertaalonderwijs zijn pastiche-oefeningen erg nuttig. Je moet dan nadoen zoals die-of-die schrijft. Neem een verhaaltje en vertel dat zoals je oma dat vertelt, of zoals een klasgenoot dat zou schrijven, of zoals een voetballer. Dan leer je luisteren naar hoe die mensen spreken. Goed schrijven begint met goed luisteren en goed lezen.

Poëzie-onderwijs vind ik erg belangrijk. Want daarin worden de grenzen van de taal afgetast. Lees tien gedichten over de dood van een opa. Of tien krantenberichten over hetzelfde onderwerp. De kunst is dat je anders leert kijken naar hetzelfde. Zoals er tientallen manieren bestaan om dezelfde boom te fotograferen. Communicatie is juist dat je leert hoe anderen naar de werkelijkheid kijken.

Een goede oefening is ook: twintig leerlingen met hetzelfde materiaal een zakelijke tekst laten schrijven. Daarna kiezen ze samen de beste. Je begint met de eerste zin. Waarom is de ene openingszin beter dan de andere? Vaak blijkt dat de deelnemers gauw dezelfde tekst verkiezen. Daar leer je veel uit.

Hoe erg zijn taalfouten in een tekst?

Taalonderwijs gaat nog te vaak over fouten. Taalcorrectie gaat nog te vaak over de knoop aan de jas. Die is wel belangrijk, maar er is zoveel méér aan die jas. Taalonderwijs gaat ook vaak terug op een foute opvatting over wat taal eigenlijk is. Hoe kun je mij leren dat ik een woord of een constructie maar beter niet kan gebruiken? Dat kan alleen als je mij het effect van het misbruik van dat woord duidelijk maakt. Hoe moet je leerlingen bijbrengen dat ze een gallicisme maar beter niet meer gebruiken? Daar is op zichzelf veel voor te zeggen, maar dan moet erbij komen: als je dat doet, krijg je die baan niet, of word je voor dom versleten.

Maar gewoon zeggen: “Dit mag je niet doen in taal” dat kán helemaal niet met taal. De taal is toch niet van jou? Taal is van iedereen. Taalles is nog vaak ‘het rode potlood’. Dat vind ik erg. Taalonderwijs moet ‘het nog blauwere potlood zijn’. Je moet op zoek gaan naar hoe het nog beter kan.

